

2. POGLAVLJE: PROMJENE KRITIČKIH PARADIGMI U AMERIČKIM KNJIŽEVNIM STUDIJIMA (OD KRAJA 60-IH DO DANAS)

[W]hen Americans said „America“ they meant something they took to be fact: that their country whose foundation defined and identified a previously vacant continent, represented a new and culminating development in world history and thus the fulfillment of progress.

Myra Jehlen

What if, under the pressures of history, the errand should come to rest, where it began, in the realm of imagination? What if this country were to be recognized for what it was, not a beacon to mankind . . ., but . . . just one more nation in the wilderness of this world? What would happen, in short, if „America“ were severed once and for all from the United States?

Sacvan Bercovitch

Amerika na prekretnici: sluteći kraj Hladnoga rata i nakon njega

Drugo poglavlje studije, posvećeno tendencijama unutar američkih studija u zadnjih nekoliko desetljeća, započet ćemo napomenom o jednoj dalekosežnoj metodološkoj intervenciji u tkivo discipline koja je najavila i iznijela čitav niz promjena u akademskome svijetu i izvan njega. Tijekom 80-ih, osobito u njihovoj drugoj polovici, dakle, još u vrijeme hladnoratovske podjele, ali i određenoga zamora njegovim ideološkim binarizmima, američki studiji usvajaju jedan novi interpretativni protokol nadahnut poststrukturalističkim idejama o reorganizaciji znanja unutar humanistike, poznat pod nazivima *novi historizam* i *kulturni materijalizam* (ovo po-tonje uvriježilo se osobito u britanskome kontekstu tako da će u nastavku

rasprave uglavnom biti korišten prvi pojam) (Šporer 2005; Veesper 1989; Veesper 1994; Wilson and Dutton 1992).

Isprva korišten poglavito u kontekstu rasprava o engleskoj ranoj modernoj ili renesansnoj književnosti, s osobitim obzirom na Shakespeareov opus, novi historizam afirmirao je „materijalističko“ čitanje književnosti koristeći meku varijantu marksističke kritike, ali ju je istodobno rafinirao uplivom niza interdisciplinarnih intervencija („gusti opis“, decentralizacija subjekta, povijest odozdo, rastvaranje „meta-naracija“ ili velikih narativa, dinamički pojam diskursa kao alternative subjektivnosti lika, autora ili recipijenta, afirmiranje snage jezika, pojam moći kao refleksije tekstualnih silnica i slično).

Vrlo skoro nakon ključnih kritičkih intervencija Stephena Greenblatta (usp. Greenblatt 1984; Greenblatt 1990) u polju renesansnih studija, i onodobni naraštaj amerikanista posegnut će za novohistorističkim metodama i početi ih sveobuhvatnije primjenjivati na čitanje tekstova ranije američke književnosti (isprva će tim intervencijama biti zahvaćen kanon 19. stoljeća, kako smo ustanovili u uvodu, nosivi stup američkog književnog sustava, a potom će se metoda lateralno prenositi i na druga razdoblja, prethodeći 19. stoljeću ili ga slijedeći).

Ukratko ćemo predstaviti osnovne parametre ovoga novoga opisa književnoga polja i drugih, bliskih artefakata koji su se nadahnuli (ponovnim) smještanjem književnosti u socijalni kontekst i eksplicitno reagirali na prethodno proklamirano novokritičko uzdizanje književnosti iznad i izvan silnica društva, politike i ekonomije jednoga doba. Novohistoristi su sada tvrdili da se nijedan tekst (diskurs) ne može ekskulpirati od kontekstualnih silnica, niti da je ijedno čitanje „naivno“ i očišćeno od svojih ideoloških pretpostavki, ali da se oba okvira (onaj nastanka i onaj čitanja) prelamaju u zrcalu ozbiljne historističke rekonstrukcije koju kritičar poduzima pristupajući tekstu iz prošlosti.

Većina američkih kritičara i teoretičara, neovisno o taboru kojem pripadaju, slažu se u jednome: metodološki i ideološki okvir discipline toliko se izmijenio zadnjih desetljeća da je uputno i nužno metateorijski sagledati obrise novih interdisciplinarnih interesa u današnjim amerikanističkim nastojanjima. Promjene su, po Spanosu, nastale kao posljedica dugotrajnog i neuspjelog ratnog angažmana u Vijetnamu i poraza u njemu, pokreta za građanska prava, feminizma i studentskih pobuna tijekom 60-ih godina („Uses“ 2). Slično zapaža i Eric J. Sundquist u opsežnoj stu-

diji o međudjelovanju bjelačkoga i crnačkoga izraza u američkoj kulturi, *Probuditi narode* (*To Wake the Nations* [1993.]) te dodaje da su upravo pokret za građanska prava Afroamerikanaca i radikalna retorika 60-ih zaobilazno izazvali i promjenu metodologije unutar književne teorije (3).

Personaliziranu, informiranu perspektivu sudionika navedenih promjena donosi u svojem kratkom autobiografskom osvrtu već spomenuti Leo Marx. U članku „Kako se prisjetiti ‘ur-teorije’ američkih studija“ („On Recovering the ‘Ur-Theory’ of American Studies“ [2005.]), iznosi svoje reminiscencije na dane kada je na Harvardu studirao pod mentorstvom divova, utemeljitelja discipline, Matthiessena i Millera (118). Smatra kako je predinstitucionalno razdoblje američkih studija svoj identitet crpilo ne iz nekih zajedničkih metodoloških ili teorijskih postavki, nego isključivo temeljem svojega predmeta proučavanja – Amerike i američke civilizacije. Otpočetak je orijentacija discipline bila „interdisciplinarnost“, što je, dakako, kao posljedicu imalo nepostojanje neke jedinstvene, središnje metode (119). Rane sudionike tog intelektualnog projekta obilježavala je, prema Marxu, snažna iako „neizrečena agenda“ (120), a to je vjera u Ameriku i u njezin povijesni projekt, emocionalna predanost predmetu proučavanja, prešutne premise ranoga bavljenja američkom književnošću i kulturom. Dakako da treba prepoznati, uz psihološki, i ideološki element ovoga intelektualnog projekta.

Prema Marxu, međutim, ključna se prekretnica, u smislu nacije, definiranja nacionalnog identiteta pa time i svrhe američkih studija događa u razdoblju između 1965. – 1975., koje naziva „velikom razdjelnicom“ i „dugim šezdesetima“ (121). Studije prethodnoga razdoblja, prije velike razdjelnice, obilježavao je afirmativan, nacionalistički i holistički pristup opisivanju američke kulture, osobito u odnosu prema europskima. Disciplina prije velike razdjelnice, konstatira Marx, bila je obilježena ideološkom homogenošću, prevladavajućom mitsko-simboličkom metodologijom i teorijom (liberalnog) konsenzusa.

Nakon razdjelnice kultura je percipirana kao fragmentirana, nacionalni identitet ustupio je mjesto politici mnogostrukih identiteta, sofisticirane semiotičke i kulturne teorije donose nove metode, ciljeve i pretpostavke koji zamjenjuju „zastarjele“ (124). Dolazi do prevrednovanja i ekspanzije književnoga kanona. Umjesto konsenzusa na snazi je disenzus (neslaganje), tj. različite identitetske pozicije koje nastoje artikulirati svoje

interese.¹⁷ Štoviše, prethodna generacija kritičara počinje se prozivati kao „hegemonijska“, što sljedećoj generaciji omogućava da se predstavi kao oporbenjačka i antihegemonijska (123). Prema Marxu, napori revizionističkih znanstvenika generacijama nakon razdjelnice doveli su do marginaliziranja nacije kao okvira diskusije, navodeći neke kritičare da tu tendenciju okrste kao „anti-američki studiji“ (124).

Sljedeći snažni poticaj za promjene unutar polja bilo je, prema Flucku, „otkriće i masovni uvoz kontinentalnih [europskih] teorija“ („Americanization“ 5). Jedan od najutjecajnijih modela promjena pružila je dekonstrukcija, negdje do sredine 80-ih kada, navodi Fluck, i jedan od njezinih promicatelja J. Hillis Miller 1986. zapaža da je dekonstrukciju zamijenio povratak povijesti i politici (ibid.). Iz izlaganja Janice Radway, tijekom njezina obraćanja amerikanističkoj asocijaciji, ipak proizlazi da danas, kada se poststrukturalističko propitivanje „esencijalističkih“ koncepata ne navodi više kao prvenstveni izvor novijih strujanja u američkim studijima, još postoje navike kao posljedica tog kritičkog impulsa. Jedna je od njih, prema Radway, kako teorijski artikulirati problem različitosti, razlike (*difference*) koji se javlja unutar discipline s obzirom na to da je i nezaobilazna činjenica američke povijesti i društva (2). Fluckova perceptivna analiza pokazuje kako su upravo *diversity studies* danas najmoćnija grana disciplinarnosti („American“ 6-8).

Da bismo shvatili ovu novu kritičku konstelaciju, поближе ćemo se pozabaviti dvama programatskim tekstovima Donalda Peasea u kojima zasniva postulate „novih američkih studija“, na način kojim ne da samo uvodi nove metode rada s književnim tekstom nego, kako tumači Winfried Fluck, zaziva preorijentaciju čitavoga polja proučavanja američke književnosti, organizacijskih principa u njihovom temelju te, u konačnici, uspostavlja novi vrijednosni sustav koji bi takav model trebao donijeti

¹⁷ Kao primjer fragmentiranosti i mnoštvenosti može se uzeti recentno izdanje koje pokušava dati pregled novijih tendencija i fokusa istraživanja u američkim studijima, *A Concise Companion to American Studies* (Rowe 2010), a koje upravo ilustrira razlikovnost kritičkih interesa i tematsku disperziranost, iako je razmjerno jedinstvenije u pogledu metodoloških i teorijskih polazišta, što pokazuje ipak određenu metadisciplinarnu svijest. U *American Studies: An Anthology* (Radway et al. 2009), međutim, niti ne postoji načelna orijentacija za uspostavom nekog stožera ili spleta fundamentalnih postavki discipline; redaju se temati bez nekog specifičnog kauzalnog ili logičkog principa i navode se neki reprezentativni pristupi unutar njih. Ideje disciplinarnosti, metodološke unificiranosti ili hijerarhije odlučno se odbacuju.

(„Romance“ 2). Značilo bi to da se prijelazom iz 80-ih u 90-e mijenjaju „fundamentalne premise“ i „prvotne pretpostavke o objektu proučavanja“ (ibid.). Prema Flucku dobar je dio novohistorističkih kritičara iz ovoga kampa reagirao na okoštale premise „liberalnog konsenzusa“ te književnost nastojao redefinirati kao polje suprotstavljenih silnica moći.

Ako tražimo ono što Fluck naziva „temeljni princip“, onda bismo ga u ovom razdoblju trebali locirati u pojam ideološkog, sumnjičavog i „simptomatičnog čitanja“ („Limits“ 230), gdje se u književnim tekstovima, kontekstualnim čitanjem, razotkriva njihovo „suučesništvo“ s pozicijom moći, odnosno njezinim diskurzivnim ekvivalentom, ili je, naprotiv, moguće otkriti tekstualnu „subverziju“ postojećih režima moći. Dakle, fundamentalna preorijentacija sastojala se u tome da se temeljni pojam „američkog ekscjepcionalizma“ (izuzetnosti, posebnosti, iznimnosti), čija je definicija i osnaženje bilo u srži programa „starijih“ američkih studija, sada okrene naglavačke i optuži kao babaroga koju novi, revizionistički pristupi nastoje razobličiti.¹⁸ Umjesto pozitivnih konotacija ekscjepcionalizma: američka specifičnost u odnosu na Europu i druge nacije, izuzetost od nekih boljki europskih nacija (ratov, pošasti, militantni nacionalizam), specifičnosti oblikovanja nacije; ili pak njegovih idealiziranja: posebna misija povjerenjena američkoj naciji; nacija izuzeta od povijesnih procesa i zakonitosti; transhistorijska vrijednost fundacijskih principa i slično, naglašavalo se njegovu negativnu sliku, u kojoj još jedva da je ostalo išta pozitivno što bi se moglo pripisati toj samodefiniciji.

Stoga su Pease i prva generacija „novih amerikanista“ ozbiljno počeli preispitivati pojam ekscjepcionalizma i nastojali pokazati povijesnu pozadinu koja nagriza njegovu mitsku auru. Jedno je od polazišta kritike ekscjepcionalizma svakako dolazilo i iz pravca onih grupacija u američkom društvu koje su dotad bili nevidljive ili isključene iz tog modela, ali su sada tražile veću zastupljenost u diskursu američkih studija (primjerice,

¹⁸ No prognan na velika vrata, čini se da se vraća na mala jer se ne može tek tako retorički zaniijekati ili omalovažiti. Kako razložno komentira Sacvan Bercovitch, ako pogledamo npr. odnos naseljenika u Novome svijetu prema prostoru i teritoriju, vidjet ćemo da su „američki“ useljenici (za razliku od kanadskih ili hispanističkih Amerikanaca) na sasvim specifičan način osmišljavali, imaginirali i racionalizirali odnos prema prirodi i prostoru, za što i nemamo boljega atributa od izuzetnosti i specifičnosti, dakle, ekscjepcionalnosti (koju, dakako, smijemo i negativno valorizirati): „činjenica je da su druge useljeničke grupe odgovorile na sasvim drugačije načine“ (Bercovitch, *Rites* 51-53). Termin preuzimam iz Grgas (2014). Za konzistentnu poziciju filozofske kritike američkoga ekscjepcionalizma usp. Spanosov opus, primjerice, *The Errant Art* (1-42) i *Redeemer Nation*.

različite etničke skupine). Novi historisti zastupat će i ove grupacije u svojem kritičkom revaloriziranju polja, prema svojem kritičkom nahodjenju. Pritom, kako konstatira Christopher Castiglia u novijem pregledu polja, bila je to i sama ideološka kritika, projekt kojim se nastojalo raskrinkati skrivene implikacije u tekstovima iz prošlosti, ali se i dalje kao „ideološko čitanje“ oslanjalo na „hladnoratovsku državu“ (12). Naime, po njemu je i nadalje neko vrijeme bio problem da su se zaostale „hladnoratovske epistemologije“ koristile da bi se kritički sagledavale post-hladnoratovske konstelacije, upravo na primjeru novih amerikanista.

Već i taj poriv za prepoznavanjem i predstavljanjem bio bi dovoljan da uzrokuje seizmičke pomake unutar polja, s obzirom na to da je zahtijevao, primjerice, duboke i ozbiljne intervencije u pojam „kanona,“ upravo one odrednice koja je 1941. označila rođenje discipline u Matthiessenovoj kritičkoj gesti. A to je upućivalo da dolazi do značajnih promjena u „početnim premisama“ i „fundamentalnim principima“ prema kojima bi se disciplina trebala ravnati. Koje su to bile nove premise koje su mijenjale stare modele? Vratimo se znakovitim kritičkim gestama.

Pease, primjerice, nimalo ne preuveličava epohalnu važnost Mathiessenove kritičke intervencije: „Matthiessen je napisao djelo za koje se nadao da će ustanoviti američku književnost kao disciplinu i Ameriku kao kulturu u vrijeme kada je Americi pod prijetnjom totalitarne moći bila potrebna svijest o velikoj tradiciji . . . Matthiessenovo je djelo podsjećalo Amerikance na globalne dužnosti renesansnih ljudi, zajedno sa vjernošću Americi kao naciji“ („*Moby-Dick*“ 118).

U zbirci eseja znakovita naslova, *Ideology and Classic American Literature* (1986.), pod uredničkom palicom već spominjanog Bercovitcha i Myre Jehlen, ocrtava se novi kritički program koji raspravu o književnosti, posebno „klasicima“ i „kanonu“, nastoji preusmjeriti u polje ideologije, to jest aktivirati komponentu „dijalektičkog odnosa“ djela i društvene stvarnosti, djela i povijesnoga konteksta, na nekoliko razina. Jedan je od njih svakako trenutak nastanka djela i njegove neposredne recepcije, dok je druga razina upliv ideologije na kritičko čitanje teksta u povijesnim kontekstima koji određuju kritičara i čitatelja, čiji je pristup tekstu „obilježen samopreispitivanjem, izraženim kao neprekidno propitivanje samih analitičkih termina“ (Jehlen, „Introduction“ 15). Tekst se, dakle, počinje umrežavati u slojeve recepcijskih čitanja, od kojih se ono izvorno ne može

dosegnuti, nego tek rekonstruirati iz čitateljeva povijesnog konteksta ili pozadine (Jehlen, „Introduction“ 3).

Nova ideološka kritika, kako obrazlaže Jehlen, osvaja američku akademiju prvenstveno zahvaljujući „obrazovanju američkih kritičara u europskim teorijama kulture“, dozivajući u pamet koncept „putujuće teorije“ Edwarda Saida („Introduction“ 1). U toj novoj konstelaciji, pogonjenoj institucionalnom energijom, više ne vrijedi novokritička maksima: „Jezik književnosti bio je ne samo različit, bio je također samodostatno samodovoljan [*self-contained*]“ (Jehlen, „Introduction“ 2), nego različiti koncepti ideologije, od Marxova (i različitih izvedenica), Weberova, Mannheimova i Geertzova, kako ih pregledno prezentira Jehlen.

Antologija *Ideologija i klasična američka književnost* postigla je dvije stvari. Kao prvo, označila je uspon novih „ideoloških“ čitanja, bilo da se ideologija shvaća kao zlatna krletka u marksističkoj kritici ili, u drugim disciplinama poput sociologije ili antropologije, kao neizbježni alat pomoću kojega se kontekstualiziraju i historiziraju tvrdnje koje se čine univerzalnim (Jehlen, „Introduction“ 12). Drugi su kompetitivni modeli shvaćanja ideologije mogli biti veberijanski (Max Weber) ili antropološki („gusti opis“ Clifforda Geertza), držeći da je kultura vrsta teksta koje vješt kritičar može izvana interpretirati. Nudeći nova čitanja klasičnih tekstova, ovoga puta uronjenih u ideološke silnice svojega vremena i kulture druge polovice 19. stoljeća (na primjerima Poea, Melvillea, Thoreaua, Hawthornea i Harriet Beecher Stowe),¹⁹ mladi je naraštaj jasno pokazao da se odmiče od konsenzualnih, ideološki „neutralnih“ ili neosvijestjenih prikaza. Pritom je njihova kritička gesta često išla za tim da razotkrije ne samo simptomatiku književnoga teksta nego i njegova „naivnoga“ kritičara. Bila je to doista važna simbolička gesta odmaka od svojih prethodnika.

Druga je zadaća antologije pa i u kompromisnom odabiru urednika (Bercovitch kao predstavnik prijelazne struje i Jehlen kao mlada avangarda) bila naglasiti određeni kontinuitet. Izborom tema i autora u prvome dijelu dalo se prostora starijoj generaciji, sinegdohalnim očevima, da se orijentiraju u novome društvenome kontekstu. To je iskorišteno kao svojevrsna retrakcija ili revizija ključnih pojmova prijašnje škole „mita i sim-

¹⁹ Stowe je ovdje „uljez“ i očiti primjer ekspanzije kanona slijedom novih kritičkih i metodoloških mijena; Reising argumentira kako Stowe nije sve do kasnoga 20. stoljeća ulazila u obzor kanonskih autora (21).

bola“ u autoreviziji koju su o svojim studijama ponudili Leo Marx (pojam pastoralizma) i H. N. Smith (agrarni mit). Palica je doista prešla u ruke mlađe generacije.

Primjerice, Pease u svojem čitanju kanonskoga teksta američke književnosti, romana *Moby-Dick*, s pravom prozvanoga „velikim američkim romanom“ (L. Buell), razotkriva dva „prizora kulturnog uvjeravanja“ („*Moby-Dick*“ 113) pripisana romanu u raznim interpretativnim iteracijama. Jedna je scena, koju Pease nastoji detaljno i minuciozno rekonstruirati, uokvirena povijesnim vremenom nastanka romana, koju označava kao „američka jeremijada“, dok je druga scena uokvirena sadašnjim vremenom (tj. trenutkom čitanja teksta), a koja je za Peasa u to doba Hladni rat, te djelo promatra unutar ta dva sustava proizvodnje „konsenzusa“ (123), upisanoga u tkivo romana koje može razotkriti tek njegovo ideološki informirano čitanje. Pease bravurozno, kako je već njegov običaj, predstavlja izvorni, devetnaestostoljetni svijet romana koji reflektira različite društvene konflikte i napetosti, oprimgjerene prvenstveno u snažnom i dramatičnom liku kapetana Ahaba na kitarki *Pequod*. Potom s istim žarom ocrtava dugu tradiciju hladnoratovske recepcije romana, zasnovanu Matthiessenovom ur-interpretacijom, takvom koja se „okreće Ismaelu, koji, preživljavajući, mora, bilo bi logično, opstati kao princip američke slobode predajući nam naše preostalo naslijeđe“ (144), da bi potom u svojoj gesti odmaka od oba konsenzusa razglobio njihovu logiku i otvorio tekst za mogućnost „razmjene koja se ne može prisvojiti dominantnim retoričkim prizorom“ (155 n23). Vraćajući se na ideološke silnice, možemo argumentirati da je Pease ovim čitanjem upisao svoju kritičku poziciju koja govori iz mjesta projiciranog izvan ili iznad hladnoratovskoga konsenzusa, tako da analiza istovremeno govori i o poziciji „uvjeravanja“ američkih studija i o samome romanu.

Referirat ćemo se na dva Peasovea kritička manifesta, dijelom i zbog njegove produktivnosti, dijelom i zbog njegove institucionalne i mentorske uloge u dugogodišnjem promoviranju novih tendencija u američkim studijima, i dalekosežnome utjecaju koji je time ostvarivao. Prvi je kritički manifest „New Americanists: Revisionary Interventions into the Canon“ („Novi amerikanisti: revizionističke intervencije u kanon“) izvorno objavljen 1990., a drugi pod naslovom „National Identities, Postmodern Artifacts, and Postnational Narratives“ („Nacionalni identiteti, postmo-

derni artefakti i postnacionalne pripovijesti“) 1992. Očito je da je nova geopolitička situacija nakon 1989. uvjetovala i snažna preslagivanja unutar discipline. Pod pritiskom se našao i hiperkanonizirani pojam „američke renesanse“ pa se tako jedan od ključnih prijepora između dviju generacija kritičara (Frederick Crews i Pease) odnosi na uvlačenje ideologije u raspravu o klasičnoj američkoj književnosti, što Crews zamjera novim amerikanistima, tvrdeći da provode „politiku moći“ (Pease, „New Americanists“ 3). Pease uzvraća argumentom da je dotad na djelu bio jedan vid disciplinskog samoshvaćanja, koje naziva „disciplinarnim nesvjesnim“, a koje pokreće razmišljanje, hipoteze i ideje unutar discipline a da su sudionici toga nisu svjesni (ibid.). Crews, i njegova generacija, a i sve prethodne podvučene pod hladnoratovsko razdoblje, zaključuje Pease, kao neizrečeni postulat imali su hladnoratovski „liberalni konsenzus“ („New Americanists“ 4). Kako povijesno-kritičku debatu rekonstruirao Pease, liberalni kritičari podrazumijevali su definiciju književnosti kao projekta koji nadilazi ideologiju i promovira „liberalnu imaginaciju“.

Novi amerikanisti, vraćajući se na jednu alternativnu kritičku viziju,²⁰ kritiziraju ovu umjetnu odvojenost književnosti od društvenoga konteksta, politike i ideologije, naime, kulturne sfere od javne sfere, time proglašavaju svoju secesiju od starijih naraštaja kritičara te promoviraju novo „imaginarno polje“ discipline („New Americanists“ 8). Pease ilustrira ovu dinamiku sukoba, promjene i nadilaženje staroga novim pozitivnim intoniranjem načina na koji je, nekoliko godina ranije, H. Nash Smith iskoračio iz svojega „imaginarnoga polja“ te u terminima ideološke kritike pokušao revidirati neke postulate svoje fondacijske studije *Virgin Land* (13 [usp. Bercovitch and Jehlen 1986]). Budući da je novi kontekst donio krizu ideologije konsenzusa i inaugurirao novo razdoblje, dovelo je to do krize identiteta (nacionalnog i kritičarskog) pa novi amerikanisti (polazeći od ishodišta novoga historizma) nastoje u američke studije ponovno vratiti „povijesni kontekst“ i instalirati shvaćanje „književnosti kao djelotvorne snage unutar političkoga svijeta“ (Pease, „New Americanists“

²⁰ Tentativno smo je ovdje ocrtili u raspravama Denninga i Castiglie; svakako je intrigantno da se u objema verzijama postanka američkih studija pojavljuje Matthiessen, u jednoj glasnik i prorok „liberalne imaginacije“, a u drugoj jedan od kritičara koji je, usuprot hladnoratovskoj rigidnosti, spajao književnost i političku sferu u varijanti, prema Peaseu, „progresivnog liberalizma“ („New Americanists“ 6). I tom dualnošću je, dakako, potvrđena njegova kanonska pozicija.

16). Izrijekom, ta se misija književnosti ostvaruje, prema Peaseu, kada se iznjedre „pitanja rase, klase i roda iz političkoga nesvjesnoga američkih studija“ (ibid.).

Nakon što je demontirana ideja „konsenzusa“, Pease komentira ideju disenzusa (neslaganja), koju je prvi u raspravama potkraj 80-ih počeo artikulirati Bercovitch („New Americanists“ 19). No kako Bercovitch u svojim utjecajnim raspravama o puritanskome supstratu američke kulture ujedno promovira tezu o kontrolnoj metafori Revolucije 1776. koja inscenira, obuhvaća i normira svaki sljedeći oblik neslaganja, protesta i pobune te tako ostvaruje rad američke ideologije, Pease zaključuje da je i Bercovitchev koncept disenzusa zapravo hegemonijski. Stoga, u jakoj kritičkog gesti simboličkog odvajanja od snažnih figura prethodnika i emancipaciji mlađega naraštaja kritičara, Pease isključuje Bercovitcha iz novoamerikanističkoga jata s obzirom na to da potonji još od *Američke jeremijade* zastupa ideju američkoga mita koji, osobito u kriznim povijesnim trenucima, ima snagu stvaranja društvene kohezije („New Americanists“ 21). Prema Peaseu, Bercovitch i sam perpetuira konsenzualno shvaćanje američke ideologije s obzirom na to da smatra da je „američki radikalizam uvijek predstavljen na način da afirmira kulturu, a ne da je podriva“, ili „američka ideologija i odbacuje i apsorbira subverzivne kulturne energije“ (ibid.). Kako kasnije tvrdimo u svojem čitanju Bercovitcha, upravo je ovo bio njegov briljantni uvid i, dan-danas, ključni doprinos disciplini: „kada su patrioti whigovci proširili ideju poslanja (*errand*) u ideju kontinuirane revolucije, dali su puno i konačno priznanje retorici konsenzusa“ (Bercovitch, „Ideological“ 6).

Odgovor je novih amerikanista stvaranje „novoga imaginarnoga polja“, koje se, utopijski, pomalja oslobađanjem libidinalnih poriva iz 60-ih, kada su zahtjevi raznih marginaliziranih skupina „literalizirali . . . imaginarno američke romanse“ i, optimistično utvrđuje Pease, slomili barijere koje su postojale između javne i kulturne sfere („New Americanists“ 26). Nije sasvim jasno tko će, osim samih novih amerikanista, procijeniti učinkovitost ove „kontrahegemonijske“ intervencije i kada, u kulturnome polju, nešto od suprotstavljanja postaje i samo novom „hegemonijom“, kao što se relativno brzo dogodilo novim amerikanistima. U svakom slučaju, u godinama nakon pobjede liberalne, globalističke vizije i sve do 2001. godine i nove „krize“ novi amerikanisti u svojoj su verziji discipline promovira-

li „konkretne fantazije“ opozicijskih grupa da bi zamijenili „dominantnu fantaziju“ američkoga mita. U daljnjoj samolegitimacijskoj gesti, Pease će gotovo trijumfalno ustvrditi: „Političko nesvjesno praprizora [*primal scene*] njihovih novohistorističkih čitanja utjelovljuje *ujedno i potisnuti odnos između književnoga i političkoga kao i obespravljene skupine prethodno nepredstavljive u tome odnosu*“ („New Americanists“ 31).

U sljedećemu tekstu Peasova kritička gesta postaje retorički još ekstenzivnijom jer pretpostavlja da će slijedom novoga svjetskoga poretka i „nastanka svjetske demokracije“ doći i do „postnacionalnoga svijeta“, time i do slabljenja „nacionalne meta-naracije“ („National“ 2), koja je dotad organizirala značenja unutar discipline američkih studija. Dakle, amerikanisti bi se nadalje trebali identificirati s „disciplinarnim aparatom novih američkih studija“ i pronaći novi identitet u „društvenim pokretima koji se sastoje od ‘marginaliziranih skupina’“ („National“ 3). U klasičnim američkim studijima ovaj bi uvid generirao želju subjekta „da se integrira u nacionalnu pripovijest“ (ibid.), dok su u novome modelu fragmentacija i sukobljenost postale nova norma. Ako američka nacionalna norma, između ostaloga izgrađena na prosvjetiteljskom univerzalizmu, nije više normativna, tada ni ideje koje nominalno uključuje – nacija, razum, jednakost, sloboda – nisu više poželjan cilj društvenoga konsenzusa niti disciplina razmatra kako su eventualno figurirane u nacionalnim pripovijestima. Umjesto apstraktnog, univerzalnog subjekta, figure rase, klase, roda ili kakvih drugih značajki, preuzimaju mjesto „performativnih sila, postnacionalnih snaga koje su u stanju promijeniti pretpostavke takve naracije“, elaborira Pease novu disciplinarnu potku („National“ 4). Pritom, ako su sada društveni pokreti ti koji generiraju „postnacionalne, provizorne strategije“ (5) izgradnje identiteta (i samih u neprekidnom procesu stvaranja i rastvaranja), nije sasvim jasno zašto bi njihove strategije za uobličavanje kolektivnih identifikacija bile nadređene nacionalnome narativu, osim ako to shvatimo kao neupitnu novu orijentaciju unutar (postnacionalnih) američkih studija. Posljedično, pojam kanona i sam je podložan dekonstrukciji, a postmoderni artefakti su provizorni i u skladu s gornjim postulatima i sami podložni propitivanju dovodeći u konačnici ovaj kritički model do gotovo neodrživoga stupnja relativizma. U nastojanju da omeđi ovu neograničenu fluidnost, Fluck postulira da je ovakvo privilegiranje manjinskih ili marginalnih identiteta mišljeno kao branik

protiv kooptirajuće sile ekscelencionalizma među onim skupinama koje „budući da su izvan središta posjeduju kritičku perspektivu koja se opire ideološkoj apsorpciji ‘Amerike’“ („American“ 6).

U ovom razdoblju svakako je zanimljiva i indikativna za novije tendencije i antologija kritičkih tekstova znakovita naslova *The New American Studies* (1991.), koja osnažuje novohistorističku plimu te najavljuje institucionalno usidrenje, donoseći odabrane tekstove iz organa diseminacije novoga historizma, časopisa *Representations*. Uvodni tekst urednika Philipa Fishera jasno postavlja stvari u novu perspektivu unutar koje se odvija čitanje ne samo književnih tekstova nego artefakata iz raznih područja i slojeva kulturne produkcije, od „visokoga“ do „niskoga“. U toj se zbirci na jednom mjestu nalazi i kritičko razmatranje kanonskog djela *The Scarlet Letter* Nathaniela Hawthornea, Emersonovih eseja, razmatra međudnos popularnih odgojnih priručnika i popularnih književnih djela u 19. stoljeću te analizira, primjerice, utjecaj federalne regulative o dodjeli „slobodne zemlje“ naseljenicima u zapadne teritorije. Gusti opis, uspostavljanje mreže tekstova koja bi trebala evocirati povijesni kontekst, trebao bi ovjeriti i nove interdisciplinarnе kompetencije ove generacije kritičara.

Eric Sundquist, primjerice, uzima za predmet analize manje poznati ili manje proučavani roman „Marka Twaina“ (Samuel Langhorne Clemens) *Pudd'nhead Wilson* (1894.), tekst koji na slojevit, ali formalno nedorađen način, kritizira novu rasnu politiku na jugu po završetku američkoga Građanskog rata (1865.). No iako Sundquist obraća pažnju na uže književne elemente romana (ili se pak u tom aspektu može pozvati na prethodne kritičare), njegova je analiza romana, ambivalentnosti i kontradiktornih stavova prvenstveno kulturološka te obuhvaća zahvate u čitav niz drugih diskurzivnih polja, od zakona, antiimigracijske politike, darvinijanske teorije, pseudorasnih teorija, da nabrojimo samo neke. Twainov roman tako postaje uronjen u gustu mrežu kulturnog miljea iz kojega proizlazi njegov autor, autorski svjetonazor i način na koji je taj transponiran u tekst „nedovršenog“ romana. Svjesni smo da je ovdje red prioriteta promijenjen, time da nije više u središtu književni tekst i njegova interpretacija koja bi osvjetlila neke njegove aspekte, već je na prvome mjestu rekonstrukcija kulturnog i povijesnog trenutka koji je proizveo tekst kao „simptom“ („Mark“ 112-138).

Sljedeći korak nakon kritičke rekonstrukcije neizbježna je valorizacija teksta unutar već unaprijed uspostavljenog sustava vrijednosti koji organizira značenja unutar disciplinarnog polja. To je, u ovom slučaju, proskripcija „liberalnoga konsenzusa“, politika „priznavanja“ manjinskog identiteta i, svakako, stavljanje teksta u okvir temeljne novohistorističke dihotomije, „suučesništvo“ / „subverzija“ (u odnosu prema vodećoj ideologiji ili pojmu normativnosti). Namjera je ovdje ukazati na prešutne postulate, „disciplinsko nesvjesno“ koje je postalo operativno u ovom razdoblju.

Zašto je upravo pitanje političkoga predstavljanja postalo tako privlačno novim amerikanistima pojašnjava John Guillory: „Nova kurikularna kritika omogućila je sveučilištu da postane novim poprištem reprezentacije, takvome u kojemu bi se novi društveni identiteti mogli prikladnije, ili drugačije, predstaviti nego u postojećim političkim institucijama američkoga društva“ (5). Da je ova jednadžba pogrešna ili pojednostavljena, upozorava Guillory, koji navodi da

... revizionisti kanona ... vide izravnu vezu između kanona i društvene borbe, ali su u zabludi oko institucije što posreduje taj odnos kao mitske 'interpretativne zajednice', ili autonomne 'profesije'. Profesija nije institucija ništa više no što bi to bila kritika: to je samopredstavljanje u sferi 'pedagoškog imaginarnog' pomoću kojega nastavnici pogrešno vide svoj odnos i prema svojim diskurzivnim praksama i prema instituciji škole. (59)

Čini nam se da ovaj imaginarij sažima svu žestinu i sva ograničenja novoamerikanističke kritičke geste. Christopher Castiglia u novije vrijeme detektira u kasnoj hladnoratovskoj i prvoj post-hladnoratovskoj kohorti kritičara jednu vrstu „hladnoratovske melankolije“ (36), nedovršenog, produljenog žalovanja. Nadalje, Castiglia, čini se više iz svoje interesne pozicije, no što bi to doista bilo izvedeno iz kritičkih čitanja, implicira svoje prethodnike u neizbježnu fukoovsku igru moći – u kojoj je ama baš svaka subjektna pozicija (ako takve još ima) i njezina diskurzivna artikulacija već unaprijed uhvaćena u opreku subverzije ili, vjerojatnije, zarobljenosti. Nastojeći se, ipak, oduprijeti tom nezaustavljivom presezanju, Castiglia poseže dublje u povijest discipline i nastoji ocrtati njezinu alternativnu putanju, koja bi ova- ga puta išla iz skuta Narodnoga fronta (Popular Front), široke ljevičarske koalicije pred Drugi svjetski rat, razapete između autentičnog, populističkog socijalizma i staljinističkog totalitarizma (46-68). Pritom se pojmovi

koji bi mogli biti negativno shvaćeni u hladnoratovskoj konstelaciji, poput „nacionalizam, ekscelencionalizam i aktivizam“, daju sagledati u boljem svjetlu, takvom koje će osvjetliti put za novije pokušaje revitalizacije discipline.

Castiglina intervencija nije prva ni jedina tog tipa. U svojim tekstovima iz 90-ih Michael Denning nastoji ocrtati novu povijest discipline, sidreći je u „društvenim previranjima 30-ih i 1940-ih godina 20. stoljeća“ i pomičući njezin rođendan nešto prije Matthiessenove klasične inauralne studije iz 1941. godine. Nije mu toliko namjera „izgurati“ Matthiessena koliko premjestiti naglasak na druge silnice uronjene u „popularnu radničku kulturu“ iz vremena Velike depresije (59), koja, iako nije uspjela radikalno transformirati američku kulturu, ipak je postala i ostala snažan izvor kulturnih praksi i imaginarija čiji je doprinos potrebno istražiti i valorizirati. To nije bio slučaj slijedom liberalnog hladnoratovskog konsenzusa, koji su prvi počeli narušavati novohistoristički kritičari. Matthiessen se opet pojavljuje, ovoga puta kao angažirani, progresivni kritičar, a ne kao književni formalist američke renesanse. Njegova dvojnost postaje figurom podvojenosti disciplinane tradicije za koju je došlo vrijeme da se objedini u Denningovoj sintezi.²¹

Komentirajući naslijeđe koje je bilo potamnjeno i prekriveno tijekom Hladnoga rata, Denning se referira na „dvoznačno naslijeđe neuspjeha i uspjeha, poraza i pobjede“ (60), s obzirom na to da njegova historistička gesta pokazuje kako povijest nikada nije posve mrtva. U njegovoj frazi „rad američke kulture“ evocira se alternativna povijest američkih studija, proizašlih iz FDR-ove Amerike, Narodnoga fronta i razdoblja CIO-a (Committee/Congress of Industrial Organizations). Nekoliko je sfera za Denninga koje obuhvaća ovaj slogan. Prva je „proletarizacija kulturnoga polja“ (60), u smislu proširenja njegovih granica i prodora masovne (popularne) kulture, ujedno i labavljenja kulturne hijerarhije zbog omasovljenja procesa proizvodnje i konzumacije kulture. (No Adorno će ovo upravo

²¹ Fluck u svojem članku „American Literary History“ registrira upravo ovu dvostruku naraciju o počecima discipline, jednu koju su promovirali tzv. liberali (dakle, anti-komunistički, ali i anti-staljinistički kritičari), koji će dobiti negativnu konotaciju čuvara liberalnoga konsenzusa, kao što su, primjerice, Lionel Trilling, Irving Howe, Richard Chase te, s druge strane, ljevičari, pripadnici ili simpatizeri široke koalicije Narodne fronte, poput Matthiessena, Smitha ili Marxa (ovdje nije ključno ulaziti u stupanj njihove angažiranosti na jednoj ili drugoj strani, nego osvijestiti činjenicu ideoloških premisa koje otpočetka utječu na koncept, metode i ciljeve discipline). Za kompleksnu Matthiessenovu figuru, usp. Fuller 75-98; Šesnić 2017.

doživjeti kao negativni trend američke kulture [usp. Jehlen, „Introduction“ 8].) Druga je značajka ovoga razdoblja, prema Denningu, industrijalizacija kulture i rast kulturne industrije, s popratnim atributima (radnici, poslodavci, sindikati). Kulturni aparat, nastao omasovljenjem i inkorporacijom, hrani se državnim intervencijama tijekom Velike depresije (kada valjda po prvi puta u američkoj povijesti država subvencionira umjetničke projekte osnivajući Work Projects Administration), tijekom Drugoga svjetskog rata i nakon njega nastavljajući subvencionirati sveučilišta i potičući masovno uključivanje veterana u visoko obrazovanje (*GI Bill*). Nadalje, američka kultura „radi“ i aktivacijom „posebne političke ideologije“ (Denning 61) svojstvene tom razdoblju od socijalne demokracije (ipak ne i europskog revolucionarnog socijalizma) do prepoznatljivih komunističkih obilježja uz uvijek prisutne elemente populizma u domaćoj tradiciji. Ove se pojave potom kristaliziraju u formi retorike koja se naglašeno bavi radom, proleterima i problemima njihova organiziranja. Sva ova gibanja uzeta zajedno dovode do jednog novog procvata, navodi Denning, svjesno povlačeći paralelu s Matthiessenovom renesansom iz 50-ih godina 19. stoljeća (ibid.).

S metodološke strane, Denningov historijski materijalizam nastoji povezati „društvene pokrete“ i njihovu „kulturnu proizvodnju“, no ne u smislu izravne veze između „baze“ i „nadgradnje“ kao u ortodoksnom marksizmu, nego pomoću „neizravne metode“, „različitih temporalnosti“ i odgođenog učinka kao silnica kulturne povijesti (68). U Denningovoj verziji, dakle, upravo su američki studiji iz razdoblja CIO-a ono naslijeđe koje osuvremenjuje disciplinu i čini je aktualnom i u novome kontekstu (tijekom 90-ih to je primjerice pojava novih radničkih udruživanja u post-industrijskoj ekonomiji) (59).

Kritički rituali pristanka

Kako navodi Randall Fuller, za praćenje putanje razvoja discipline u zadnjoj četvrtini 20. stoljeća reprezentativan je kritički opus Sacvana Bercovitcha. Fuller promatra Bercovitchev nemjerljiv doprinos američkim studijima u svjetlu emersonijanske kritičke tradicije i njezina ambivalentna

odnosa prema američkoj modernosti (122). Nadalje, Bercovitch je kritički instinkt bio usmjeren prema „zadaći revizije koja je postavila korijene američkoga mitosa ne u američku renesansu, nego u puritansku retoriku“ (Fuller 124), čemu je stremio cjelokupni njegov opus. U studiji *Ritualni pristanka: transformacije u simboličkoj konstrukciji Amerike* (*The Rites of Assent: Transformations in the Symbolic Construction of America* [1993.]) Bercovitch pokazuje da je i dalje predan proučavanju puritanskih silnica u američkoj kulturi koje za njega predstavljaju kontinuirani izazov:

... Amerika je bila egzozetska vježba. Njezino si značenje trebao otkriti kao što vjernik otkriva pisma. Značenje Amerike bilo je sadržano u njezinoj sudbini, a ta je sudbina bila očitovana [*manifest*] svima koji su imali milosti otkriti to značenje. ... [P]olietnička, multirasna, otvoreno materijalistička, samosvjesno individualistička nacija, združena vezama mita, svojom voljom, snagom vjere neshvatljivom bilo kojem drugom modernom društvu. (*Rites* 29)

Tako razmišlja Bercovitch na početku svoje studije o „ritualima konsenzusa“, retorici začetoj u srcu puritanske Nove Engleske, koja je efektivno združila sakralne i svjetovne elemente da bi začela novu mitologiju na kojoj počiva američka nacija. Toj je snažnoj naraciji Bercovitch dao ime „puritanski mit“, „novoengleski način“ (*the New England way* [34]) te je u nizu studija obrazložio njegove različite faze, ciljeve i retoričke modele, ne gubeći iz vida njegovu potentnu sposobnost stvaranja konsenzusa. Uostalom, kako bi drugačije iz ovog neshvatljivog mnoštva proizašlo jedno – nacija (*We the people of the United States, in order to form a more perfect Union. . .*). Već smo naglasili Bercovitchevu ključnu ulogu u promociji novih epistemologija, koje su najavile i potakle turbulencije tijekom 80-ih i 90-ih. Njegova kulturna semioza puritanskoga mita, naslonjena na seminalne studije Perryja Millera, ali, dakako, i u odmaku od njih, zasijala je sjeme novih interpretacija. Njegova je knjiga *Rites of Assent* dobra ilustracija njegove ključne tranzicijske i medijacijske uloge.

Bercovitch ne dvojiti ne samo o snazi mita, nego ni o potrebi da u različitim fazama pokaže svoju učinkovitost, posebno u trenucima krize, kada je i samo pitanje nacionalnog identiteta bilo možda tek utješna fikcija, primjerice u Revoluciji (1776.) ili u Građanskome ratu (1861 – 1865.). Ta „ideologija nove kulture umotana u staromodne, kvazi-biblijske oblike“ (*Rites* 34) trebala je biti dovoljno obvezujuća da nametne svoju viziju i zadaću

(koje su tako dobro razložili Miller, Lewis i Bercovitch u prijašnjim studijama), a opet dovoljno rastezljiva da privuče i druge grupacije u svoje krilo:

Bila je to šira, američka vizija koju su puritanci namrli kulturi. To je bilo njihovo nasljeđe: sustav sakro-sekularnih simbola (novi Izrael, američki Jeruzalem) za narod okrenut napretku; niz tjeskobnih rituala koji su mogli istodobno i potaknuti i omeđiti energije slobodnoga poduzetništva; retorika poslanja toliko široka u svojem značenju da je mogla olakšati prijelaz od puritanca do jenkija, od zadaće [*errand*] do očitovane sudbine [*manifest destiny*] i sna [*American Dream*]. (*Rites* 35)

Bercovitch u novom nabijenom odlomku podsjeća na ideološke zasađe američkoga projekta i vraća nas na njegov početak, na jasno artikuliranu ideju o zadaći puritanskog iseljavanja „iz izopačenoga Starog svijeta u Novi Kanaan“ (*Rites* 32).

Sljedeća važna ritualna uloga puritanskoga mita očitovala se nakon Revolucije i tijekom post-revolucionarne konsolidacije ranog 19. stoljeća, pri čemu se i sama Revolucija mogla sagledati kao „kontrolna metafora nacionalnoga identiteta“ (*Rites* 38) te usmjeravati smisao povijesnih događaja unutar kojih se svi elementi povijesnoga hoda shvaćaju kao niz simbola unutar providonosnog vremena: „sveto je počelo bila puritanska migracija, svrha je bila Revolucija“, koju se čita u apokaliptičnom ključu (*ibid.*). I krvoproliće Građanskoga rata potom se moglo učitati u taj sustav i biti shvaćeno kao „puni i konačni dokaz američkoga poslanja“ (*Rites* 56).

Gledajući na kulturne forme, Bercovitch kao da, s dozom kritičke ironije, reafirmira Matthiessenovu tezu o autorima „američke renesanse“, ovoga puta kao pregaoca „retorike konsenzusa“, dužnika „nacionalnog simbola“, „američkih proroka, koji dok jadikuju zbog propadanja, istovremeno slave nacionalni san“ (*Rites* 57). Matthiessenovi romantičarski pobunjenici postaju zatočnici „američkoga načina“, koji intenzivnije mogu posvjedočiti o američkome izabranju. Time se, barem deklarativno, Bercovitch priklanja uspostavljenoj i uporno održavanoj novohistorističkoj kritičkoj ortodoksiji, no priznajemo da je do nje došao duljim putem, naznačenim u prethodnim studijama o puritanskome kulturnom kompleksu u američkoj kulturi.

I dok su novi amerikanisti, dakle, proglasili kraj ekscenacionalističke retorike i navodno je uspješno dekonstruirali u naletima revizionizma,

činilo se da „puritanski mit“ i „američki način“ idu putem povijesnoga i disciplinarnog zaborava. No ova pomalo naivna kritička gesta zabacivanja ključnih mitskih narativa formiranja nacije naišla je na otpor kritičara drugačijeg pravca, primjerice Williama V. Spanosa, filozofa marksističke orijentacije i glasnog kritičara upravo perzistentnosti ideje o američkoj izuzetnosti, o njezinoj „vječnoj samo-reprezentaciji kao ‘otkupiteljske nacije’ što je naknadno artikulirano kao američki etos ekscjepcionalizma“ (*Redeemer* 2). Ponukan zbivanjima 11. rujna 2001. te njihovim globalnim reperkusijama, Spanos, u knjizi pod naslovom *Otkupiteljska nacija u međuvlašću* (*Redeemer Nation in the Interregnum* [2016.]) prihvaća se reinterpretacije logike i fascinacije retorikom ekscjepcionalizma. Spanosova kritika ide prvenstveno prema preispitivanju manjkave kritike ekscjepcionalizma i izmještanja fokusa izvan nacionalnoga konteksta svojstvenih transnacionalnim američkim studijima. Na Spanosa ćemo se i kasnije referirati kao na jednoga od konzistentnih, upornih i dubinskih čitatelja Melvillea kao ogledala za američko sada.

Retorički se pita Spanos, znači li ritualno odricanje od proskribirane misije, zadaće i „poslanja u divljini“ uistinu i njegovo nadilaženje bilo u kulturnome miljeu, bilo u disciplinarnom nesvjesnom, kako bi to htjeli novi amerikanisti? Spanos se ne bi složio s time, nalazeći da su novije „globalizirajuće i transnacionalne inicijative“ (*Redeemer* 103) načelno dobrodošle, no manjkave da bi se nosile s navalom ekscjepcionalističke ideologije nakon 2001. Kako naglašava Spanos, ako „izbrišemo puritansku tezu o počecima američkog nacionalnog identiteta“, nećemo biti u stanju razumjeti „povijesnu stvarnost američkog ekscjepcionalizma i nasilja koje je uvijek poricao“ (*Redeemer* 102).²² Da bismo to mogli razumjeti, potreb-

²² Dakako da je nasilje kao konstitutivni dio paradigme povijesno evidentno i time neobranjivo. No iz vanjske perspektive već je neko vrijeme – barem u granicama razdoblja koje ovdje pokrivamo – očito da se nasilje svojstveno američkome projektu metodički razotkriva (neovisno pripisali to novim društvenim vrijednostima ili duboko usađenom osjećaju povijesne krivnje te potrebi ispaštanja i okajavanja) te je već niz godina dio disciplinske agende. Pritom začuđuje nedostatak komparativne povijesne perspektive kod domaćih (SAD) amerikanista (one vrste koja je, recimo, bila prisutna kod Bercovitcha), da bi se realnije, usporedno i kontekstualno sagledalo povijesne procese. U tom slučaju došli bismo do zaključka kako je američki projekt jedan od rijetkih komparativno govoreći koji je za sobom ostavio bogat, detaljan i, vrlo često, kritičan (pa i izrazito kritičan) arhiv, neusporediv s drugim projektima sličnog opsega (u drugim regionalnim studijima). No ta se samokritičnost nije u stanju reflektivno valorizirati valjda od straha da ne bi ponovno oživjela duh ekscjepcionalizma. Od objektivnog suočavanja s nacionalnom prošlošću

no se vratiti na Bercovitchev uvid o središnjemu mjestu puritanskog etosa za američki identitet i za pojam „vokacije“, ključnoga termina koji Spanos razmatra u četvrtom poglavlju svoje studije „Američki ekscenacionalizam i vokacija“.

Vokacija (*calling*) za Spanosa se ključno veže na još jednog važnog tumača američke kulture, koji je, hotimice ili ne, i sam svojim saznanjima promovirao tezu o američkoj specifičnosti i posebnosti. Radi se, dakako, o Maxu Weberu i njegovoj važnoj iako i ozbiljno kritiziranoj tezi o protestantskoj etici i duhu kapitalizma, koji je svoj pravi ambijent našao u kalvinističkim europskim zajednicama, a potom i u puritanskim enklavama Novoga svijeta, kako kaže Weberov model (2005.). Naslanjajući se na ključnu Calvinovu dogmu, o predestinaciji te o pozivu na poslanje u svijetu da bi se demonstrirala izabranost, Weber postulira važan psihološki motiv u obliku posvjetovljenog asketizma, djelovanja u svijetu, iako s usmjerenošću na onozemaljsku sferu. Weber, nadalje, pretpostavlja kako će ovakva usmjerenost dovesti do koncentrirane aktivnosti u svijetu poslova i tržišta, ukratko, u rastućem kapitalističkom okruženju (56-80). I dalje: onoga trenutka kada religiozna motivacija počinje gubiti primat nad drugim idejama, ova će se etika vokacije (kao ekvivalenta znaka izabranja) prenijeti u svjetovnu sferu kapitalističke ekonomije, kao što je, za Webera, bio slučaj s Benjaminom Franklinom (13-38).

No pojam poziva, vokacije kao racionalno usmjerene djelatnosti u svijetu, ali ne od svijeta (Weber, nav. u Spanos, *Redeemer* 109) ne zaustavlja se na ekonomskim konotacijama, već su za Spanosa podjednako važne one idejne: pojam službe i služenja, kao i pojam izabranja, pa otud i izuzetnosti (*Redeemer* 110). Drugim riječima, „teleološko vrijeme američkog ekscenacionalizma“ duboko je usađeno u puritansku egzegetsku tradiciju i naslanja se na nju čak i kada je prenosi u sekularni kontekst pa je na taj način potrebno promatrati i „etiku vokacije“ (121) koja služi izabranim i proklamiranim ciljevima (kako se konstituiraju u određenom povijesnom trenutku, za Spanosa, primjerice, nakon 11. rujna 2001.).

do njezina nekritičkog demoliranja ima dosta međupostaja, a disciplina se često nalazi na ekstremima. Braudelova svjetska povijest uči nas da nijedan imperijalni projekt nije benevolentniji niti maligniji od nekoga drugog. Fluckova opažanja daju uravnoteženiji pogled, a vjerojatno mu u tome pomaže položaj vanjskoga promatrača.

Spanosovo upozorenje, podsjetimo se, bilo je da, unatoč nekoliko desetljeća napada na tvrđavu američke retorike izabranja, zadaće, sudbine i izuzetnosti, nije još došlo vrijeme da se taj retorički arsenal doživi kao povijest, nego je bilo potrebno ocrtati njegovu aktivaciju u suvremenim zbivanjima dramatično obilježenima terorističkim prijetnjama, bliskosti stočnim ratovima i izvanrednim stanjima. Spanos je bio zabrinut, s jedne strane, da novi amerikanisti, općenito, nisu u stanju kritički percipirati teološki polog puritanskog mita o počecima, a s druge strane, niti su njihove kontrakturne intervencije polučile njegov nadomjestak, korekciju ili subverziju.

Spanos je time učvrstio oprezniju perspektivu već spominjanog Donalda Peasea, u još jednoj, kasnijoj Peasovoj intervenciji o ekscenpcionalizmu, „Promišljanje američkih studija nakon američkog ekscenpcionalizma“ („Re-thinking American Studies after U.S. Exceptionalism“ [2009.]). Pease postavlja pitanje jesmo li, nakon 2001. i 2008., u razdoblju post-ekscenpcionalizma ili se pak radi o njegovoj novoj varijanti? Nasuprot optimizma o snazi transnacionalizma i drugih post-hladnoratovskih pristupa u disciplini kao oružja za onesposobljavanje ovih mitskih silnica (sjetimo se Bercovitcheva opisa), Pease drži da nam je kategorija još uvijek potrebna te da je se ne možemo tek tako riješiti u opisu učinaka američkoga imperija u tom razdoblju (i to ne u teritorijalnom smislu, nego u smislu „meke moći“, ekonomskoga i drugoga utjecaja). Dapače, transnacionalni i globalistički pristupi, mišljeni kao njegov glavni takmac, prema Peasu, možda su postali „primjerna građanska nacionalistička dimenzija američkog ekscenpcionalizma“, upakirana u izvozni proizvod na globalnoj razini („Re-thinking“ 21). Može li se, retorički se pita Pease, a čitatelj kima glavom, govoriti o prebrzom zabacivanju ekscenpcionalizma u sadašnjoj konstelaciji, primjericice, globalne ekonomije, kada su regulacija tržišta, vladavina zakona i političke norme neoliberalizma postavljene tako da favoriziraju američki interes. Time je evidentno Pease reterirao sa svoje prijašnje neobuzdanije kritičke pozicije.

Da je ipak moguć dijalog među različitim generacijama amerikanista pokazala je intelektualna razmjena između Lea Marxa i Amy Kaplan, u vidu njezina odgovora na Marxovu već spomenutu memoarsku crticu o jednome razdoblju pretpovijesti i rane povijesti američkih studija. Kaplan, jedna od tada vodećih predstavnica nove struje, odgovorila je pomirljivo na

Marxovu kritiku mlađe generacije i njihove (intelektualne) denuncijacije svojih prethodnika pa i samih utemeljitelja. Nasuprot tome, Kaplan želi ukazati na kontinuitet i na činjenicu da dijele mnoge kritičke interese (Castiglia 68-71). No, kako komentira Castiglia, ono što je izostavila njezina pomirljiva gesta jesu rana generacija hladnoratovskih kritičara (primjerice, Lewis, Miller, Smith), tako da su opet ključne disciplinarne polemike ili načini da se ove prevladaju izostale u njezinoj prijateljskoj gesti. Naime, ono što Castiglia detektira kao problem u konstelaciji Marx-Kaplan, jest da njihov implicirani disciplinarni konsenzus kreće od Narodnoga fronta do novih amerikanista, preskačući ono što se događalo između toga te grupira čitav niz kritičara kao pobornike „hladnoratovskoga konsenzusa“ (71). Castiglia, s pravom, smatra da rasprava ne može biti zaključena kritičkom gestom koja, doduše, preuzima fundamentalne principe definirane u počecima discipline – princip jednakosti, demokracije, prosvjetiteljskog univerzalizma, odvajaju ih od nacionalizma i ekscjepcionalizma (iako s upitnim uspjehom, kako pokazuje naša diskusija), da bi ih potom preselelili u nove okvire, koji odgovaraju novoproglašenim kritičkim interesima (transnacionalizam, anti-ekscjepcionalizam, postnacionalni američki studiji, sub-nacionalni identiteti) (70).

Za europske amerikaniste situacija je nešto drugačija i manje su skloni trijumfalnim tonovima o kraju ekscjepcionalizma kako se ovi artikuliraju već od sredine 90-ih. Naprotiv, kako komentira istaknuti francuski amerikanist Marc Chenetier, kao da postoje dvije „interpretativne zajednice“ povodom disciplinarnih pitanja – jedna unutar SAD-a, a druga izvan nje. Pritom, naglašava, američka perspektiva i dalje može biti „hegemonijska“ ili nesposobna odmaknuti se od imperijalnih pogleda (Chenetier), što indicira da ovisno o stajalištu (doslovno) nastaju i različite epistemologije. Kako kritički sumira novije intervencije, one bi mogle značiti samo revidirani ekscjepcionalizam i novu varijantu „endemske tjeskobe“ discipline o vlastitim načelima (Chenetier). Potom bi se ta tjeskoba utajila ustanovljenjem novih narativa koji bi zamijenili one istrošene u neprestanoj mijeni „intelektualnih moda“ u Sjedinjenim Državama (Chenetier).

U novijoj analizi, u konstelaciji nakon 11. rujna 2001. i novoga svjetskoga poretka, čije plodove kušamo i danas u razvoju i jačanju „države nadzora“, globalnome ratu protiv terorizma, mjerama suzbijanja globalnih pandemija i zlokobne isprepletenosti IT sektora i državnih agencija, irski

amerikanist Liam Kennedy meditira o učinku dosega tada neprikosnovene američke vojne moći kao „globalne hipersile“ (569). Kennedy točno detektira europsku strukturu osjećaja prema SAD-u, „duboku ambivalenost. . ., mješavinu žudnje i odbojnosti u europskim odgovorima na američku kulturu“ (ibid.). Pritom Kennedy razložno savjetuje europskim amerikanistima da usvoje kritičku distancu prema „novim internacionalnim agendama koje se trenutno projiciraju za američke studije“, kao rezultat „imanentnog Američkoga imperija“ (ibid.). Uz ovu nužno potrebnu kritičku dimenziju, Kennedy priznaje kako je često europska kritika procesa u američkoj kulturi i društvu, zapravo „dijalektički poriv koji projicira ‘Ameriku’ kao zaslon za analizu lokaliziranih problema“ (570). Istodobno, proizvodnja znanja u europskoj amerikanistici i njezino „imaginarno polje“ ne bi trebalo „reproducirati američki ekscelencijalizam“, niti favorizirati „intelektualni autoritet američkoga sveučilišta“ (574). Korisnije su strategije, kako argumentira Kennedy, obratiti pažnju na europsku perspektivu teorijskoga promišljanja, usredotočiti se na problem američke „države“, a ne nacije – posebno u znaku „američkoga imperija“ – te njegovati „novu samosvijest o politici intelektualnog smještanja i prostornim mjerilima disciplinarnog propitivanja“ (575-576).

Danas, govoreći iz perspektive izvanjske američkim debatama, nismo više sigurni ni u monolitnost ekscelencijalizma, niti u njegovu funkcionalnost. Naime, čini se da je kontinuirana baraža, upravo iz tabora (američkih) amerikanista, polučila određene rezultate. Primjerice, nakon dva desetljeća teza novih amerikanista, kako konstatira Lawrence Buell u svojoj Emersonovoj biografiji iz 2003., „tenzije između ruba i središta (posebice onih rase, etniciteta, roda, klase i seksualnosti) [vide se] kao važnije za kulturnu povijest SAD-a nego ikoja pretpostavljena estetska srednja struja“ (*Emerson* 145). Kontinuirano preispisivanje književne i kulturne povijesti dovelo je, sumira Buell, do situacije u kojoj „[v]iše nije očito da su Emerson i transcendentalizam bili ulaznica za književno izranjanje SAD-a – ‘Američku renesansu’, prema F. O. Matthiessenu“. Naprotiv, „cijeli je pojam ‘američke renesanse’ doveden u sumnju kao površni holizam koji prenaplašava mali broj bjelačkih muških pisaca i artefakata visoke kulture“ (ibid.). Nije li to, ipak, samo još jedna krajnost u suvremenim kritičkim pozicioniranjima, pogonjenima kontekstualnim pritiscima i kulturnim politikama? Ne

gubi li u tom nadmetanju više Amerika i njezina kulturna povijest, a na dobitku su (samo) dobro pozicionirane kritičarske i teoretičarske frakcije?

Doima se u pravu Robert Levine koji sumira doseg generacije „novih amerikanista“ u sljedećem smislu: „ima tu dosta skepticizma oko vrijednosti nacije-države kao kritičkoga okvira i odbacivanja tradicionalnih kronoloških i progresivnih shvaćanja historije. . . . [Ovi] revizionistički kritičari nastoje osloboditi polje od ograničenja vremena i nacije pomoću vremenskih izmještanja i preorijentiranja. . .“ („American“ 162). Levine doživljava takvu dislociranost kao esencijalno pozitivan pomak, osim što smatra da bi „alternativne budućnosti“ ocrtane tim bojama trebale uključiti još jednu mogućnost, biološkog izumiranja (ljudske vrste) slijedom nadolazeće ekološke katastrofe („American“ 163), što dakako nije neka velika utjeha, a i uvelike čini redundantnima gore navedene argumente.

No ako je zadaća kulturne kritike, i američkih studija unutar nje, razobličiti kolektivne i „totalizacijske“ mitove i priče (ono što je postmodernizam prokazao kao „velike naracije“), postavlja se pitanje, što onda? Naime, koja će vrsta „romanse“ ili fundamentalnih premisa zauzeti mjesto kompromitiranog i onemoćalog, denunciranog i razobličienog ekscerpcionalizma? Na odgovor vjerojatno nećemo morati dugo čekati. Navest ću ovdje dva primjera koji mogu ilustrirati stanje američkih studija u sadašnjosti i zacrtati putanju u bliskoj budućnosti.

U svojem nedavnom propitivanju porijekla i tijeka afirmacije ekscerpcionalizma u sklopu „puritanske teze“, povjesničar Abram Van Engen, obraća se jednome od fundacijskih nacionalnih tekstova, propovijedi Johna Winthropova „Primjer kršćanske ljubavi“ („A Model of Christian Charity“) na brodu *Arbella* koji je popratio grupu useljenika na putu prema Novoj Engleskoj, osnivača kolonije Massachusetts 1630. godine. Radeći u sklopu tzv. novih puritanskih studija, Van Engen pokazuje kako je 19. stoljeće, u skladu sa svojim političkim i ideološkim prioritetima, 1838. godine otkrilo dotad relativno opskurnu propovijed i u jednoj do dvije generacije tijekom turbulentnog procesa stvaranja nacionalnoga konsenzusa tijekom 19. stoljeća pretvorilo Winthropov religiozno-moralni traktat u utemeljujući dokument koji je, pritom, sadržavao i ključni egzegetski redak iz Matejeva evanđelja: „grad na gori“ (*City on a Hill* [187]; Mt 5,14). Taj je dokument, dakle, naknadno postao definitivni izričaj američke misije u povijesti, tako da je ponudio „pripovijest koja je . . . donijela potpunije objašnjenje američkoga identiteta,

značaja i svrhe“ (195). Van Engenov pristup je perspektiva kulturnog povjesničara koji radi s komunikacijskim i konstruktivističkim shvaćanjem pojma „nacionalne tradicije“ kao „promjenjivih interpretacija koje nastaju zbog živućih [Amerikanaca]“, kao „korisna prošlost“ koja se slijedom novih prioriteta i ciljeva može ponovno iznaći, otkriti i konstruirati (200). Istovremeno, podsjećajući na kronologiju „puritanskoga mita“ i različite načine na koji je pothranjivao američki projekt zadnjih 150-ak godina, Van Engen se pita je li početkom 21. stoljeća izgubio snagu mijenjanja i redefiniranja materijalne stvarnosti za zajednicu u kojoj je nastao, razvijao se i bio joj namijenjen. Već je neko vrijeme, navodi Van Engen, mit evociran samo u političkoj sferi (pozitivno i negativno, ovisno o orijentaciji političara), dok je u američkim studijima prisutan u kontekstu „postekscerpcionalnog puritanizma“, napušten od većine znanstvenika (279). Ipak, Van Engen ustraje u naglašavanju uloge puritanaca u izgradnji američkog nacionalnog identiteta i načina na koji se povijesno definirao: „Može biti pretjerano okarakterizirati puritance kao izvorne utemeljitelje Amerike, ali ne bi bilo neumjesno nazvati ih utemeljiteljima američke političke kulture i retorike“ (361 n18).

Budući da je tematika ove studije blisko povezana s pregovaranjima i mijenama u statusu (kritičkom i kanonskom) američkoga 19. stoljeća, a posebice njegova odsječka poznata pod nazivom „američka renesansa“, donijet ćemo i nekoliko karakterističnih opažanja amerikanista koji se bave navlastito tim razdobljem. U programatskoj zbirki eseja *Nesređena stanja: američke književne studije devetnaestoga stoljeća* (*Unsettled States: Nineteenth-Century American Literary Studies* [2014.]) urednice Dana Luciano i Ivy Wilson daju pregled polja započinjući tipičnom hermeneutičkom gestom novoga historizma, anegdotom, iz koje, analogijama i tropima, izvlače dalekosežne zaključke za putanju discipline. Ovoga puta premise su utemeljene na pogledu odozdo, na marginaliziranim ili isključenim perspektivama (američki starosjedioci, meksička populacija, kršćanski revivalisti) te na „ekstra- i kontranacionalnim vizijama“ koje te skupine proizvode u svome „odmaku od singularnosti nacionalne pripovijesti“ (Luciano 3). Luciano kritici izvrgava sve elemente koje smo dosad našli usađene u disciplinarne mitove, u jednoj od epizoda proširenja za zapad:

[I]z američke nacionalne perspektive, [to] su bili logični koraci u odvijanju nacionalne sudbine prema prostornim i vremenskim koordinatama

zamišljenima kao objektivnim, jedinstvenim i neizbježnim: prema zapadu i prema naprijed, prema modernosti i prosvjetiteljstvu. Ipak, alternativni pogledi na mjesto i vrijeme, usađeni na istom tlu, nisu tek usputni u odnosu na perspektivu koju zadnjih godina otvaraju kritička promišljanja politike vremena i mjesta u devetnaestostoljetnim Sjedinjenim Državama. (4-5)

Čitatelju neće biti ponuđeno neko „jedinstveno“, autorizirano značenje, nego će se na stranicama zbornika suočiti s „kakofonijom analitičkih, afektivnih, nacionalnih i vremenitih tvrdnji“ koje formiraju „razdjelnicu“ na kojoj natjecateljska čitanja, povijesno poništena, preživljavaju u kritici [najnovije generacije kritičara] i kao kritika [*critique*]“ (Luciano 5), što znači da zbornik predstavlja poligon performativnih kritičkih gesti u kojemu se one međusobno odmjeravaju poglavito u sklopu polja „američkih književnih studija 19. stoljeća“ (ibid.). Da bismo ilustrirali osjećaj odmaka od starijih perspektiva i posve novu konstrukciju „disciplinskog nesvjesnog“ i „imaginarija polja“ (Pease 1994), napomenimo da od klasičnih amerikanista prethodno navedenih samo Perry Miller zaslužuje jednu referencu u zborniku. Kako je pokazala prethodna rasprava, već neko vrijeme okvir unutar kojega se zbivaju suvremene rasprave za američke amerikaniste ne konstituira se više primarno unutar prostora nacije (u geo-političkom smislu) ili vremena nacije (u historijskom smislu), nego se rastvara u novim specijalno-temporalnim formacijama: „hemisfersko, transnacionalno, circum-atlantsko (u novije vrijeme, circum-pacifičko), globalističko, planetarno“ i dovodi u pitanje standardne periodizacijske odrednice (Luciano 5-6).

U najnovijim disciplinarnim preslagivanjima indikativna je i simptomatična „misija i vizija“ utjecajne biblioteke New Americanists, očekivano pod uredničkom palicom nezaobilaznoga i neumornoga Peasea, koja kao da sumira dosadašnje argumente:

Novi amerikanisti pružaju platformu za povratak društveno-političkih pitanja, protunacionalnih diskursa i manjinskih perspektiva u američkim studijima. Serija nastoji razotkriti promjenjive veze između internih domaćih kultura i „globalne postmoderne“. Djela ove serije promicat će razumijevanje oblikovanja lokalnih i opozicijskih identiteta, smještenih na mnogostrukim koordinatama rase, klase, etniciteta i roda, kao i mjesta i nacionalnosti. Interdisciplinarna dosegom i prožeta prije globalnim nego nacionalnim

analitičkim okvirom, serija će izmjestiti konstituirane kategorije i glavne naracije ranijih američkih studija i pružiti novi fokus istraživanjima. („New Americanists“)

Unatoč ovakvim kritičarskim argumentima i novome žargonu koji je ovladao disciplinom u najnovije vrijeme, čini se da u disciplini djeluju i protusilnice, koje bismo mogli pripisati strukturama dugoga trajanja ili DNK-u američkih studija koji ne nestaju samo tako pa bismo ovom prilikom naveli Davida Leverenza i njegovo razložno opažanje vezano uz neke od ključnih termina opisa američkoga književnoga 19. stoljeća. Prema Leverenzu, pojma američke renesanse nije se lako riješiti ako ni zbog čega drugoga, a ono stoga što je podario američkim studijima čitav niz paradigmi koje su predočavale „piščevu otuđenu imaginaciju“, kao što su „američki Adam“, „imperijalno sebstvo“ i „američka romansa“ (17).

U sljedećemu poglavlju nastojat ćemo pokazati koji su razlozi da unatoč žustrim dijalozima i ponekad žestokim raspravama unutar disciplinarne zajednice, koje su zapravo odražavale društvene i kulturne preokupacije svojega miljea tijekom razdoblja kojim se bavimo, i dalje nalazimo fundamentalne premise i mitove koji, resemantizirani i rekombinirani, nastavljaju opsluživati disciplinarni pogon američkih studija, i lokalno i globalno.